

УДК 811.161. 2'3732:821

НЕМИРОВСЬКА Олександра Федорівна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського,

вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, 65020, Україна;
тел.: +38 (067) 9681993; +38 (048) 7060843; e-mail: lauta-59@ukr.net;

ORCID ID: 0000–0001–9638–152X

**ПРОСТОРОВА ЛЕКСИЧНА ПАРАДИГМА
У «ПОВІСТІ ВРЕМ'ЯНИХ ЛІТ»**

Анотація. У статті досліджуються лексичні засоби створення художнього хронотопу в жанрі історичної прози. **Об'єкт** дослідження — лексичний масив «Повісті врем'яних літ», **предмет** — топонімічний простір і безонімні просторові номінації відомого давньоруського літопису. Проаналізовано особливості побудови просторової домінанти, зумовлені картиною епохи, духом часу, авторською концепцією. **Мета** статті — продемонструвати діапазон уживання, особливості функціонування і стилістичну роль просторової лексичної парадигми. Компоненти парадигми пов'язані з темою, ідеєю, авторською концепцією твору; вони виконують текстоутворюючу, хронотопічну, експресивну функції, ілюструють широкий спектр образних та експресивних трансформацій, а також тісну взаємодію з іншими лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами. В роботі використано статистичний, описовий методи, метод систематизації. **Результати** дослідження функціонування просторової лексичної парадигми у «Повісті врем'яних літ» демонструють її прагматичну спрямованість у контексті твору, свідчать про наявність значного конотативного потенціалу з активованим стилістичним, експресивним компонентом, що максимально поглиблює експресію компонентів парадигми та їхнє значення для створення художнього хронотопу. Основний висновок полягає в тому, що саме історичний жанр підпорядковується законам реалістичного письма, і це зумовлює використання реального топонімікону і реальних безонімних просторових номінацій з метою правдивого відтворення історичної правди.

Ключові слова: топонім, безонімні просторові номінації, просторова лексична парадигма, художній простір, художній хронотоп.

Художній твір є своєрідною, чітко побудованою структурою, яка зумовлює його цілісність і цілісність його сприйняття. Одним із ви-

значальних факторів тут виступає художній простір (ХП), що є одним з найважливіших компонентів літературно-художнього твору — «...просторові координати є не тільки каркасом твору, але одним із дійових засобів організації його змісту» [1, с. 228]. Просторові уявлення митця визначають своєрідність структури його твору, вони є основою побудови всіх текстових рівнів, а також особливої текстової категорії — художнього хронотопу. ХП впливає на вибір різноманітних прийомів зображення дійсності, певних лексичних компонентів, всіх мовних і позамовних засобів утворення художнього цілого; він є своєрідною образною моделлю дійсності, що «формується автором і є результатом його вибору, зумовлена жанром твору, часом відтворюваних подій і часом написання твору» [4, с. 78].

Саме ХП визначає локальність, що впливає на всю систему художніх засобів, на всі компоненти онімного простору і породжує певний топонімікон, а також безонімні просторові номінації (БПН) для окреслення меж ХП. У тканині художнього твору зазначені текстові категорії посідають особливе місце. Вони підпорядковуються загальним законам художності, містять експресивність і стилістичну маркованість, визначають просторову домінанту художнього тексту (ХТ).

До проблеми вивчення стилістичної ролі топонімів і БПН зверталися багато дослідників (Л. О. Єриш, К. М. Ірисханова, І. І. Маруніч, Ю. О. Карпенко, Г. П. Лукаш, С. В. Перкас, О. В. Суперанська, О. І. Фоякова та інші). Незважаючи на те, що топоніми і БПН є найбільш очевидним і конкретним засобом позначення відрізка простору в ХТ, на сьогодні це питання, порівняно зі стилістичною роллю антропонімів і безонімних номінацій персонажів у художньому творі, вивчено ще недостатньо. Це пов'язане, по-перше, з антропоцентричністю будь-якого художнього твору, в центрі якого завжди стоїть людина і, по-друге, «не в кожному літературному творі можна зустріти топонімічні одиниці і в такій кількості, яка б дозволила виконати їх стилістичний аналіз» [5, с. 3].

Топонімікон і БПН у тканині будь-якого ХТ ніколи не є ізольованими від інших засобів художності; вони завжди взаємодіють з іншими мовними і позамовними засобами відтворення дійсності, виконують у контексті стилістичну та експресивну роль: «...всі топонімічні позначення (і БПН. — *О. Н.*) у прозаїчному ХТ завжди мають свої очевидні та приховані художні мотивації, прямі або непрямі на-

тяки, що розкриваються в літературній композиції тексту і за його межами (історичні мотивації та асоціації)» [8, с. 83]. Зазначені фактори найбільш стосуються творів на історичну тематику, що є багатющим джерелом дослідження лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів утворення ХП. Саме це зумовлює актуальність представленної розвідки.

Мета нашого дослідження — просторова лексична парадигма (ПЛП), що складається із топонімів і БПН як засобу локалізації місця дії, зокрема в жанрі історичної прози.

Предметом розвідки є локалізуючі засоби (онімні і безонімні) в жанрі історичної прози. Об'єкт дослідження — топонімічний простір і БПН «Повісті врем'яних літ» — найдавнішої пам'ятки давньоруської літератури, створеної на межі XI–XII століть, яка є не лише цінним хронікальним джерелом історії Київської Русі, а й видатним літературним пам'ятником, збірником легенд, пісень та переказів про далеке минуле нашого народу. Просторову домінанту у «Повісті» накреслено за допомогою різноманітних мовних засобів, в т. ч. і топонімів та БПН, які представлені у контексті різними розрядами, функціонують широко й різнопланово, тісно взаємодіють як між собою і насичують контекст численними асоціаціями та експресивними нюансами.

Серед просторових номінацій у «Повісті» функціонують, топоніми різних розрядів — 1) хороніми: *Білобережжя, Вірменія, Волинь, Єгипет, Ефіопія, Індія, Македонія, Персія, Скіфія* [6, с. 5]; *Угорщина, Чехія, Поле* [6, с. 43]; *Польща, Русь* [6, с. 84]; регіоніми: *Схід; Північ* [6, с. 132]; хороніми-словосполучення і субстантивовані прикметники — усічені назви: *Польська земля* [6, с. 107]; *Руська земля* [6, с. 14]; *Древлянська земля* [6, с. 32]; *Грецька земля* [6, с. 39]; *земля Польська* [6, с. 92]; *земля Грецька* [6, с. 50]; *земля Руська* [6, с. 45]; *земля Болгарська* [6, с. 8]; *земля Югорська* [6, с. 132]; *Руська, Грецька* [6, с. 109]; *Корсунська; Болгарська* [6, с. 50]; 2) ойконіми — астіоніми: *Бересть* [6, с. 146]; *Біла Вежа* [6, с. 40]; *Білгород* [6, с. 73]; *Бузьк* [6, с. 149]; *Вишгород* [6, с. 38]; *Волиня* [6, с. 85]; *Володимир* [6, с. 102]; *місто Володимир* [6, с. 120]; *Володимир-Волинський* [6, с. 141]; *Вручий; місто Вручий* [6, с. 52]; *Всеволоже* [6, с. 145]; *Городець* [6, с. 142]; *Долобськ* [6, с. 153]; *Дорогобуж* [6, с. 149]; *Дорогожич* [6, с. 56]; *Дубно* [6, с. 149]; *Звенигород* [6, с. 120]; *Зарічськ* [6, с. 155]; *місто Здвижен* [6, с. 142]; *Ізборськ* [6, с. 17]; *Іскоростень; Іскоростень-місто* [6, с. 33]; *Капич* [6, с. 56]; *Київ*

[6, с. 7]; *Києвець* [6, с. 8]; *Корсунь* [6, с. 7]; *Листвин* [6, с. 91]; *Ловать* [6, с. 6]; *Лубни* [6, с. 156]; *Любеч* [6, с. 20]; *Мінськ* [6, с. 105]; *Новгород* [6, с. 6]; *Нятин* [6, с. 108]; *Овруч* [6, с. 52]; *Острог* [6, с. 149]; *Перемішль* [6, с. 59]; *Переяслав* [6, с. 23]; *Переяславець* [6, с. 41]; *Печора* [6, с. 132]; *Полоцьк* [6, с. 17]; *Псков* [6, с. 22]; *Рим* [6, с. 6]; *Родня* [6, с. 57]; *Ростов* [6, с. 17]; *Ростовець* [6, с. 108]; *Рязань* [6, с. 137]; *Саків* [6, с. 150]; *Селунь* [6, с. 19]; *Синоп* [6, с. 7]; *Смоленськ* [6, с. 9]; *Стародуб* [6, с. 130]; *Суздаль* [6, с. 90]; *Теребовля* [6, с. 138]; *Торчеськ*, *Трипіль* [6, с. 123]; *Тмуторокань* [6, с. 72]; *Турів* [6, с. 122]; *Уветичі* [6, с. 148]; *Хвалиськ*, *Царгород* [6, с. 6]; *Червен* [6, с. 59]; *Чернігів* [6, с. 23]; *Чорторийськ* [6, с. 149]; *Юр'їв* [6, с. 92]; *Ярославль* [6, с. 109]; комоніми: *Берестів* [6, с. 130]; *Берестове* [6, с. 99]; село *Ольжичі* [6, с. 38]; 3) гідроніми — пелагоніми: *море Варязьке*; *море Хвалиське*; *Понт-море*; *Понтійське море* [6, с. 6]; *Ростовське море* [6, с. 9]; потамоніми: *Альта* [6, с. 80]; *річка Альта* [6, с. 86]; *Буг* [6, с. 9]; *річка Буг* [6, с. 85]; *Вісла* [6, с. 5]; *Волга* [6, с. 6]; *Волхов* [6, с. 112]; *річка Волхов* [6, с. 59]; *Двіна*; *Десна* [6, с. 6]; *Дніпро* [6, с. 5]; *Дністер* [6, с. 9]; *Дунай* [6, с. 5]; *Либідь* [6, с. 41]; *Ока*; *річка Ока* [6, с. 9]; *Ока-ріка* [6, с. 40]; *Остра* [6, с. 72]; *Полота* [6, с. 6]; *річка Полота* [6, с. 9]; *Почайна* [6, с. 32]; *річка Почайна* [6, с. 68]; *Прип'ять* [6, с. 6]; *Рось* [6, с. 129]; *річка Рось* [6, с. 57] *Сейм* [6, с. 6]; *Сожа* [6, с. 9]; *Сожиця* [6, с. 117]; *Стугна* [6, с. 72]; *річка Стугна*; *Стугна-річка* [6, с. 124]; *Сула* [6, с. 6]; *Сян* [6, с. 148]; *Трубезж* [6, с. 72]; *Хорол* [6, с. 156]; *Шексна* [6, с. 109]; *річка Клязьма* [6, с. 137]; *річка Немига* [6, с. 105]; *річка Морава* [6, с. 5]; *річка Сутень* [6, с. 154]; лімноніми: *Льмень*; *озеро Льмень* [6, с. 6]; *Білоозеро* [6, с. 9]; 4) ороніми: *гори Угорські* [6, с. 18]; *Угорська гора* [6, с. 21]; *гора Афон* [6, с. 100]; *гора Видубицька* [6, с. 132]; *Витичева гора* [6, с. 129]; *Київська гора* [6, с. 33]; *Щекавиця* [6, с. 25]; *Хорєвиця* [6, с. 8]; 5) батіонім: *Перунова мілина* [6, с. 71]; 6) інсулонім: *острів Хортиця* [6, с. 154]; 6) літонім: *Золотий Ріг* [6, с. 22]; 7) дромонім *Оковський ліс* [6, с. 6]; 8) некроніми: *Аскольдова могила*; *Дірова могила* [6, с. 21]; *могила Олегова* [6, с. 25]; 9) сквалентонім: *пустеля Єтрівська* [6, с. 132]; 10) агроонім *Нежати́на нива* [6, с. 118]; 11) урбаноніми — міські хороніми: *Золоті ворота* [6, с. 94]; *Оболонь* [6, с. 131]; *Ольмин двір* [6, с. 21]; *Пасинчий двір* [6, с. 32]; *двір Воротислава і Чудина* [6, с. 34]; *Здвиженський міст* [6, с. 141]; *поле Альтинське* [6, с. 86]; годонім: *Боричів узвіз* [6, с. 8]; 12) еклезіоніми: *церква Святої Ірини* [6, с. 21]; *церква Святого Мамонта* [6, с. 23]; *церква святого Іллі*

[6, с. 32]; *церква Святого Василя* [6, с. 67]; *церква во ім'я Святого Василя* [6, с. 71]; *церква Пресвятої Богородиці* [6, с. 72]; *Десятинна церква* [6, с. 86]; *церква Святого Спаса* [6, с. 93]; *собор Святої Софії* [6, с. 93]; *церква Святої Софії* [6, с. 94]; *Свята Софія* [6, с. 99]; *кам'яна церква Успенська* [6, с. 131]; *церква Святого Михайла* [6, с. 157]; *монастир Святого Георгія і Святої Ірини* [6, с. 94]; *Печерський монастир* [6, с. 99]; *Михайло-Видубицький монастир* [6, с. 123].

Закони реалістичного зображення дійсності вимагають використання реального топонімікону. У «Повісті врем'яних літ» всі топоніми є реальними, що досить важливим для історичних творів, в т. ч. і хронікальних, яким є «Повість». Топонімія виписана досить чітко — завжди можна знайти на географічній карті чи в історичних хроніках відповідне місце, про яке йдеться у творі. Топоніми, «одиночні та унікальні» ВН, зберігаючи «свою первинну просторово-часову рамку (...) називають конкретний об'єкт», який «має певне місце в мовленнєвій системі координат локативних та темпоральних відношень» [3, с. 222], у «Повісті» виконують роль просторово- та історико-диференціюючої характеристики [2, с. 11–12].

Правдивому відтворенню історичних подій служить також національна і часова маркованість окремих топонімів: *море Варязьке, море Хвалиське, Понт-море, Понтійське море* [6, с. 6] (давні назви Балтійського, Каспійського та Чорного морів), *Льта* [6, с. 80] (Альта), *Юр'їв* [6, с. 92] (давня назва міста Тарту), *Іскоростень* [6, с. 33] (місто Коростень Житомирської області), *Біла Вежа* [6, с. 40] (хозарська фортеця Саркел), *Переяслав* [6, с. 73] (Переяслав-Хмельницький), *Волиня* [6, с. 85] (місто, яке дало назву цілому краю), *Селунь* [6, с. 19] (грецьке місто Фесалоніки), *Уветичі* [6, с. 148] (село Вітичів на Дніпрі), *Корсунська країна* [6, с. 27] (візантійська колонія в Херсонесі). Зазначені топоніми створюють відповідний локальний та історичний колорит і закономірно вписуються у контекст «Повісті».

Контрастну опозицію до чіткої локалізації місця дії та конкретних топонімічних маркерів утворюють БПН: *земля угорська і болгарська* [6, с. 5]; *грецька земля* [6, с. 23]; *слов'янська земля* [6, с. 7]; *половецька земля* [6, с. 147]; *ростовські землі* [6, с. 109]; *східні землі* [6, с. 18]; *земля наша* [6, с. 19]; *наша земля* [6, с. 123]; *християнська земля* [6, с. 44]; *чужа земля* [6, с. 43]; *середина землі моєї* [6, с. 43]; *міста червенські* [6, с. 86] (Червона Русь); *село на Нежтиній ниві* [6, с. 118]; *південь; захід*;

північ [6, с. 5]; *на тому березі* [6, с. 42]; *із-за моря* [6, с. 14, 55]; *за море* [6, с. 14]; *в цих містах* [6, с. 17]. БПН в аналізованому творі знаходяться у складній взаємодії з контекстом, функціонуючи в чітко заданому ключі, створюючи асоціації з реальною прив'язкою до певного місця, вибудовуючи локальне тло, своє змістовно-семантичне поле, в якому топоніми і БПН відіграють роль ключових слів.

Частотність уживань окремих топонімів і БПН у контексті «Повісті» є різною. Так, найчастотнішим є уживання астіоніма *Київ* (128 разів), що стає провідним топонімом у творі, і компонентів його номінаційного ряду: *місто* [6, с. 18, 22]; *наше місто* [6, с. 23]; *своє місто* [6, с. 18]; *невелике місто* [6, с. 17]; *це місто* [6, с. 17, 18]; *столиця наша* [6, с. 49]. Така частотність, на нашу думку, є закономірною, оскільки у творі описуються події, пов'язані із зародженням і становленням *Києва* і давньоруської держави — *Київської Русі*. Частотність уживання інших топонімів є значно меншою, хоча кожен з них сприяє чіткому, хронікальному відтворенню історичних подій. Це *Русь* (29), *Руська земля* (29), *земля Руська* (14), *Древлянська земля* (9), *Польща* (5), *Чернігів* (26), *Царгород* (20), *Білгород* (4), *Вишгород* (4), *Дніпро* (35), *Дунай* (18), *Волга* (13). Інші топоніми і БПН уживаються у контексті по 1–2 рази, утворюючи чітку просторову канву твору.

Всі мовні засоби сприяють висвітленню теми та головної ідеї «Повісті». Цікаві і виразні конотації вибудовуються завдяки топонімічним опозиціям: *Русь* — *Царгород* [6, с. 18, 26, 49]; *Новгород* — *Суздаль*; *Тмуторокань* — *Київ* [6, с. 90]; *Київ* — *Переяслав* [6, с. 121]; *Київ* — *Торчеськ* [6, с. 126]; *Київ* — *Польська земля* [6, с. 107]; *Грецька земля* — *Руська земля* [6, с. 109]; *Польща* — *половецька земля* [6, с. 147]; топонімічним трикутникам: *Дунай* — *Царгород* — *Русь* [6, с. 97]. Так, окремі текстові фрагменти автор насичує топонімічними і просторовими лексичними масивами, які шляхом переліку створюють емплазу і градацію, підсилюючи виразність та експресію: «*І дістався одному схід з Персією та Індією. А другому південь з Єгиптом та Ефіопією А третьому захід і північ з Вірменією, Скіфією, Македонією, з річками Дунаєм і Дніпром*» [6, с. 5]; «*Від них пішли кривичі, які сидять у верхів'ї Волги, і у верхів'ї Двіни, і у верхів'ї Дніпра, їхнє місто — Смоленськ*» [6, с. 9]; «*...перше, давнє поселення у Новгороді — словени, у Полоцьку — кривичі, у Ростові — меря, у Білоозері — весь, у Муромі — мурома*» [6, с. 17]. Цей прийом є закономірним, він сприяє послідовності опису

тогочасних подій, пов'язаних із зародженням слов'янського етносу; в окремих контекстах спостерігаємо масиви онімів різних класів і розрядів: «*Старший, Рюрик, сів у Новгороді; а другий, Синеус, — на Білоозері; а третій, Трувор, — в Изборську. Через два літа померли Синеус і брат його Трувор. І взяв усю владу Рюрик і роздавав мужам своїм міста: тому Полоцьк, а тому Ростов, а іншому Білоозеро*» [6, с. 17]; «*Посадив їх Володимир правити — одного в Новгороді, іншого в Полоцьку, а ще інших — у Турові, Ростові, на Древланській землі і в Тмуторокані (...) І став будувати міста на Десні, на Острі і на Трубежі, на Сулі і Стугні*» [6, с. 72]; «*... доручаю стіл мій у Києві (...) Ізяславу (...) А Святославу даю Чернігів, а Всеволоду — Переяслав, а Ігорю — Володимир, а В'ячеславу — Смоленськ*» [6, с. 101–102]; «*Заклав Ярослав місто велике, біля того міста Золоті Ворота. Заклав і церкву Святої Софії, митрополичу, потім церкву на Золотих Воротах, потім монастир Святого Георгія і Святої Ірини*» [6, с. 94]. Окремі масиви утворюють своєрідні просторові поля: *Царгород — Суду, Золотий Ріг*: «*... йде Русь на Царгород — десять тисяч кораблів (...) Багато святих церков знищили вогнем, монастирі і села попалили і з обох боків Суду, або ж Золотою Рогу, захопили чимало багатств*» [6, с. 26].

Еклезіонім *Печерський монастир* у сполученні з антропонімом *Антоній* та іменниками *печера, печери* також утворюють тематичне поле, пов'язане з легендою про виникнення монастиря: «*І прийшов Антоній до гори, і викопав нову печеру (...) З тих днів і розпочинається Печерський монастир; від того, що жили ченці спершу в печерах, і назвався він Печерським*» [6, с. 100–101].

Виразну фольклорні конотації містить батіонім *Перунова мілина*, що асоціюється зі знищенням старих слов'янських божеств під час прийняття Руссю християнства. Теонім *Перун* і батіонім *Перунова мілина* у сполученні з іншими «київськими» топонімами утворюють семантико-тематичне поле, пов'язане із описом хрещення Києва князем Володимиром і знищення язичницьких ідолів: «*Коли ж він прийшов у Київ (...) Перуна наказав прив'язати коневі до хвоста і волочити його з гори крутим Боричевим узвозом до річки Почайни. І поставив дванадцять дружинників, щоб вони били Перуна палками (...) Коли тягли Перуна до Почайни, оплакували його невірні люди, всі ті, хто ще не був хрещений. І, притягнувши до берега, кинули його в Дніпро (...) І коли пустили Перуна і проминув він пороги, викинуло його вітром*

на мілину, і від того прозвалося те місце Перунова мілина» [6, с. 70–71]. А через кілька абзаців еклезионім *церква во ім'я святого Василя* утворює виразне протиставлення до теоніма *Перун*: «Він поставив церкву во ім'я Святого Василя на тій горі, де стояв Перун та інші боги» [6, с. 71].

Таким чином, результати дослідження засобів побудови ХП у «Повісті врем'яних літ» доводять, що прагматична спрямованість літопису визначає певні особливості побудови ХП. Топоніми і БПН постають як «текстові реалізації» концепту художнього хронотопу, що спрямовані на конкретну комунікативну мету [7, с. 33]. Саме історичний жанр підпорядковується законам реалістичного письма, що зумовлює використання реального топонімікону та узгоджуваних з ним БПН, що відповідає темі, ідеї, сюжету і служить правдивому відтворенню історичної правди. Водночас просторова лексична парадигма (ПЛП) у ХТ є категорією експресивною, містить значні стилістичні конотації. У досліджуваному творі окремі компоненти ХП трансформуються у певні символи. Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що ПЛП «Повісті врем'яних літ» є вагомим складником утворення художнього цілого в його єдності, закінченості і глибині ідейного змісту. Здійснене дослідження дає змогу доповнити теорію цілого тексту, зокрема теорію взаємозв'язку жанру літературно-художнього твору та його лексичного складу, теорію номінації у ХТ.

Література

1. Гей Н. К. Время и пространство в структуре произведения / Н. К. Гей // Контекст-1974: Литературно-критические исследования. — М.: Наука, 1975. — С.213–228.
2. Гукова Л. Н., Фомина Л. Ф. Многоаспектная характеристика топонимов в творческом наследии А. С. Пушкина: Словарь / Л. Н. Гукова, Л. Ф. Фомина. — Одесса: Астропринт, 2008. — 392 с.
3. Єриш Л. О. Просторово-часова рамка існування онімних одиниць у тексті / Л. О. Єриш // Антологія поетонимологічної мислі / отв. ред. Е. С. Отин; подгот. текста В. М. Калинкін. — Донецьк: Юго-Восток, 2008. — Т. 1: В. Н. Михайлов: Избранное. Михайловские чтения 2007–2008. — С.219–228.
4. Кардашук О. В. Засоби вираження категорії простору в художньому творі / О. В. Кардашук // Записки з загальної лінгвістики: зб. наук. праць. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. — Вип. 6. — С.78–84.

5. Маруніч І. І. Топоніми в ідіостилі письменника: АКД / І. І. Маруніч. — К., 1994. — 20 с.
6. Повість врем'яних літ / Худож.-оформлювач А. С. Ленчик. — Харків: Фолио, 2005. — 317 с.
7. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г. Г. Слышкин // Вестник ВГУ. — 2004. — № 131. — С.29–34.
8. Фоякова О. И. Имя собственное в художественном тексте: учебн. пособие / О. И. Фоякова. — Л., 1990. — 103 с.

References

1. Gey N. K. (1975), Time and space in structure of work of art: Context-1974: Literary and critical research, Moscow, Nauka, pp. 213–228.
2. Gukova L. N., Fomina L. F. (2008), Polyaspectral description of toponyms in A. Pushkin's creative heritage: Dictionary, Odessa, Astroprint, 392 p.
3. Jerysh L. O. (2008), Spatial and temporal limit of existence of onym units: Antology of poetonimological conception, Vol.1, Donetsk, pp.219–228.
4. Kardashuk O. V. (2005), Manner of expressing the category of space in work of literature: Transactions by general linguistic: Collected scientific articles, Odessa, pp.78–84.
5. Marunich I. I. (1994), Toponyms in style of writer: Author's thesis, Kyiv, 20 p.
6. Story of temporal years (2005), Kharkov: Folio, 317 p.
7. Slyshkin G. G. (2004), Lingual and cultural concept as the system Formation: Bulletin VGU, Vol. 131, pp.29–34.
8. Fonyakova O. I. (1990), Proper names in artistic text: a textbook, Leningrad, 103 p.

HEMIROVSKAYA Александра Федоровна

*кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской филологии и методики обучения специальным дисциплинам Южноукраинского национального педагогического университета имени К. Д. Ушинского;
ул. Старопортофранковская, 26, Одесса, 65020, Украина;
тел.: +38 (067) 968 1993; +38 (048) 706 08 43; e-mail: layta-59@ukr.net;
ORCID ID: 0000–0001–9638–152X*

Аннотация. В статье исследуются лексические средства создания художественного хроптона в жанре исторической прозы. Объект исследования — лексический массив «Повести временных лет», предмет — топонимическое пространство и безименные пространственные номинации известной древнерусской летописи. Проанализированы особенности построения пространственной доминанты, обусловленные картиной эпохи, духом времени, авторской концепцией. Цель статьи — продемонстрировать диапазон

употребления, особенности функционирования и стилистическую роль пространственной лексической парадигмы. Компоненты парадигмы связаны с темой, идеей, авторской концепцией произведения; они выполняют текстообразующую, хромотопическую, экспрессивную функции, иллюстрируют широкий спектр образных экспрессивных трансформаций, а также тесное взаимодействие с другими лингвистическими и экстралингвистическими факторами. В работе использованы статистический, описательный методы, метод систематизации. Результаты исследования функционирования пространственной лексической парадигмы в «Повести временных лет» демонстрируют ее прагматическую направленность в контексте произведения, наличие значительного коннотативного потенциала с активированным стилистическим, экспрессивным компонентом, что максимально углубляет экспрессию компонентов парадигмы и их значение для создания художественного хромотопа. Основной вывод состоит в том, что именно исторический жанр подчиняется законам реалистического письма, что это обуславливает использование реального топонимикона и реальных безонимных пространственных номинаций с целью правдивого отображения исторической правды.

Ключевые слова: топоним, безонимные пространственные номинации, пространственная лексическая парадигма, художественное пространство, художественный хромотоп.

Alexandra F. Niemirowskaja

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Chair of Ukrainian Philology and the methods of teaching of special subjects South-Ukrainian K. D. Ushunsky national University; Staroportofrankovskaja str., 26, Odessa, 65020, Ukraine; tel.: +38 (067) 968 1993; +38 (048) 706 08 43; e-mail: layma-59@ukr.net; ORCID ID: 0000–0001–9638–152X

Summary. *The object of this article is the toponyms and the appellative nominations in the Old Ukrainian chronicle «Story of temporal years». The subject of research is the toponyms and the appellatives as the means of creation of the artistic space. The purpose of analyses is to determine the artistic functions, peculiarities of usage, the stylistic connotations, the expression and the potential, the variation of the local lexical paradigm in the chronicle. First of all, the usage of the toponyms and the appellative nominations depends on the contents and the theme the author's idea are the artistic functions, peculiarities of usage, the stylistic connotations, the expression and the potential, the variation of the local lexis paradigm in the chronicle. First of all, the usage of the toponyms and the appellative nominations depends on the contents and the theme, the author's idea, that leads to certain functioning of the nominations, the organization of peculiarities of the paradigm in the chronicle. The using of each lexeme is well thought out by the author, and every lexeme illustrates*

the wide range of imaginative transformations as well as close interaction with other lingual and extra-lingual factors. The result of the study indicates the frequency dynamics of the toponyms and the appellatives. Scope amplitude depends on lingual and extra-lingual factors. Sings are bright, significant and active indicators of the specific nature of the author's writing, the lexemes reveal the subject and the author's conception.

Key words: *toponym, appellative nominations, space lexical paradigm, artistic space, artistic chronotope.*

УДК 811.111'373.2

ПОЛЯНИЧКО Олеся Дмитрівна

*аспірант кафедри граматики англійської мови
Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна;
тел. +380677860843; e-mail: kella89@rambler.ru;
ORCID ID: 0000–0001–6262–241X*

СЕМАНТИЧНІ ГЕШТАЛЬТИ АСОЦІАТИВНОГО ОНІМІЧНОГО ПОЛЯ КОСМОПОЕТОНІМІВ

Анотація. У статті проаналізовано семантичні гешталти асоціативного поля англійськомовних космопоетонімів. **Метою** дослідження є формування й аналіз особливостей асоціативного поля космопоетонімів із встановленням семантичних гешталтів їх онімичного асоціативного поля (СГАОП). **Об'єктом** дослідження було обрано англійськомовні космопоетоніми, тобто власні назви на позначення природних космічних об'єктів, які було вжито в англійськомовній науково-фантастичній прозі, **предметом** — семантичні гешталти їх асоціативного онімичного поля. **Матеріалом** дослідження послуговували результати проведення вільного асоціативного експерименту. Загальна кількість реакцій складає 548 одиниць. Кількість відмов від реакції становить 52 одиниці. Для проведення вільного асоціативного експерименту було обрано 10 стимулів-космопоетонімів різного масштабу (планетопоетоніми, астропоетоніми, констелопоетоніми, галактикопоетоніми) та різного ступеня екзотичності (екзотичні, okazіональні, узувальні) для забезпечення репрезентативності вибірки. Під час проведення експерименту було зібрано результати опитування 50 інформантів, для яких рідною мовою є англійська. Всі інформанти були викладачами, студентами та технічними співробітниками-